INSERȚII BIBLICE ÎN *PANEGIRICUL GRECO-ROMÂN* ADRESAT LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

DRD. SILVIA CHIOSEA
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi
chiosea_silvia@yahoo.co.uk

Abstract: I intend, through this paper, to draw the attention to a text less known to the wide public, that is, an encomium addressed to the Romanian prince, Constantin Brâncoveanu, at the end of the 17th century, by the Alexandrian Patriarch, Gherasim Pallada. The original manuscript, together with a letter, can be found at the library of the Romanian Academy, registered as Ms. 766. At first, I will offer a brief description of the encomium (as part the literary tradition) and I will also show how the encomium of Eusebius de Cezareea was the starting point of this type of writing. The encomium, which presents in an exagerate way the personality of a prince, develops significantly in our country under the domination of Constantin Brâncoveanu, this fact being strongly supported by the impressionant number of panegyrics dedicated to him. Furthermore, I identified, in my text, the biblical quotations and I tried to offer a persuading reason for using this type of quotations. My purpose was also to discuss the source of the biblical citations, if the translator translated the Greek text or used the biblical texts that existed already. My target is to show that this text doesn't have only an artistic and historic value, but also it can be the object of study for reaserches regarding old literary Romanian language.
Keywords: Constantin Brâncoveanu, ms. B.A.R. 766, encomium, biblical quotations, translation strategy

1. Termenul *panegiric* şi accepţia lui în cultura română

Înainte de a aborda subiectul propus, am considerat de cuviinţă să realizez o scurtă introducere în care să prezint acest tip de texte ce au pătruns în literatura română veche sub auspiciile Bisericii, panegiricele. Am recurs mai întâi la definiţia pe care ne-o oferă DLR-ul: *panegiric*, cf. ngr. *πανηγυρικός*, fr. *panégyrique* 'discurs public, îndeosebi la vechii greci şi la romani, pentru elogierea unei personalităţi de seamă contemporane oratorului, pentru preamărirea faptelor eroice ale precursorilor etc.; p. ext. laudă (exagerată), elogiu (excesiv), apologie'. Acelaşi sens îl regăsim şi în dicţionarul grec-francez: „*Πανηγυρικός*, *ή*, *όν* I. éloge public prononcé dans une fête nationale en parl. du style, pompeux. *Πανηγυρίζω* 1. célébrer une fête nationale, propr. en ansamblée générale 2. prononcer un éloge public dans une fête nationale" (DGR).

BDD-A19595 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)

Începuturile scrierii de tip encomiastic (Mazilu 1987: 108) se plasează în perioada Antichităţii latine şi greceşti, retorii perioadei elenistice fiind cei care „au contribuit decisiv la normarea discursurilor cunoscute sub numele de *επιδεικτικός λόγος*, *εγκόμιον* ori *πανηγυρικός λόγος*". Preluat de către părinţii greci şi latini, acesta „a devenit în Evul Mediu doar o predică slabă şi doar în secolul al XVII-lea se vede că apare în toată frumuseţea lui" (Duţu 1992: 222). *Encomiul*, aşa cum apare prezentat în manualele de retorică precum şi în tratatul de retorică cel mai cunoscut din secolul al XVII-lea, *Περι ῥητορικης τέχνη*, al lui Theofil Corydaleu, se defineşte prin raportare la retorica lui Aristotel (Barbu 1998: 377): „este o cuvântare expozitivă (*ἐκθετικός*) prin care se reliefează frumuseţea calităţilor unei persoane, expunându-se în chip elogios faptele ei (*ἔκφερεσθας ἐγκώμιας εον δε προσωπατε καὶ πραγματα*)".

Din literatura de tip encomiastic fac parte numeroase scrieri în care se elogiază viaţa împăratului Constantin cel Mare, primul discurs de acest gen şi cel mai reprezentativ fiind *Cuvânt al lui Eusebiu al lui Pamfil pentru împăratul Constantin cu prilejul aniversării a 30 de ani de domnie*, lucrare editată împreună cu *Vita Constantini* şi *Oratio ad sanctum coetum* (de Cezareea 1991: 50). Ca orice scriere cu caracter laudativ, se accentuează anumite însuşiri ale împăratului Constantin cel Mare, precum: *virtus*, *clementia*, *pietas* şi *iustitia* (de Cezareea 1991: 56). Aşa cum se precizează în studiul introductiv care precede lucrarea lui Eusebiu de Cezareea, *Laus Constantini* „ar înfăţişa figura ideală a împăratului creştin şi, împreună cu *Vita Constantini*, ar trasa liniile fundamentale ale doctrinei creştine cu privire la putere, la împărat şi imperiu" (de Cezareea 1991: 56). Imaginea sfinţilor împăraţi ca apărători ai creştinismului în veacul al IV-lea continuă să predomine în literatura hagiografică, iar lucrarea lui Eusebiu a constituit o veritabilă sursă de inspiraţie, aşa cum se poate observa în *Poveste pentru marele Constandin Împărat*, elogiul adus de Eftimie, patriarhul de Târnovo, unde detaliile biografice se împletesc cu elementele de oratorie. O versiune comprimată a acestui panegiric ajunge şi în Ţările Româneşti, fiind inclusă de către Teodosie în *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie*.

În Ţările Române, acest tip de literatură, în care se laudă personalitatea unui domn, începe să se dezvolte cu precădere în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu. Este perioada în care elocinţa desfăşurată după normele retoricii (Camariano-Cioran 1971) prinde avânt, aşa cum o demonstrează circulaţia manualelor de retorică, cum ar fi cel al lui Corydaleu (păstrat în cadrul Bibliotecii Academiei Române în 12 copii), *Retorica* lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, două manuale traduse din latină de către Anastasios Papavasilopoulos şi ierodiaconul Macarie, *Retorica* lui Vichentie Damodos. Ariadna Camariano-Cioran (1971: 134) sintetizează acest impuls al dezvoltării şi studierii retoricii în Ţările Române: „Una din disciplinele necesare oamenilor culţi pentru dobîndirea unei exprimări corecte şi frumoase, atât în vorbire cât şi în scris, pentru manifestarea lor în viaţa politică şi didactică, pentru pronunţarea de discursuri encomiastice şi măgulitoare în faţa celor puternici, a căror protecţie o râvneau".

BDD-A19595 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)

Luând în considerare toate însemnările din prefeţele cărţilor, de pe gravuri şi pisanii, precum şi existenţa unui număr apreciabil de scrieri cu caracter encomiastic din secolul al XVII-lea adresate lui Constantin Brâncoveanu, putem afirma că acesta este domnul cel mai slăvit de către contemporanii săi.

Vizând diverse sfere de interes, ca retorica, filologia, filosofia, istoria, teologia, medicina, Brâncoveanu a adunat la curtea sa o lume pestriţă: eruditi, atât români, cât şi balcanici, precum doctori (Ioan Comnen), patriarhi (Dosithei Notara, Hrisant Notara, Gherasim Pallada), profesori (Sevastos Kimenitul, Maiota), mitropoliţi (Theodosie, Mitrofan), predicatori (Antim Ivireanu, Gheorghe Maiota, Ioan Avramie), filosofi, fiecare dintre aceştia considerându-l un adevărat patron al culturii şi recunoscându-i statutul de „Noul Constantin" în diverse scrieri cu caracter laudativ. În cele ce urmează, pentru a întări cele afirmate mai sus, voi face o scurtă trecere în revistă a celor mai însemnate elogii aduse domnitorului.

Ioan Comnen, cunoscut pentru activitatea sa de profesor de ştiinţe ale naturii la Academia Domnească, dar mai ales ca doctor la curtea lui Brâncoveanu, aduce următoarele laude exagerate domnului: „Muse frumos cântătóre, cântaţi pe divinul bărbat, cântaţĭ pe cel plin de graţiĭ şi de înţelepciune, pe Constantin ce s'a arătat cel maĭ bun între domnitoriĭ, pe renumitul Brâncoveanu, pe Domnitorul Ungro-Vlahilor; blând, dulce, dar minte profundă şi dréptă, editor pios a cuvintelor scriptureĭ dumnedeescĭ; stea înţeléptă, vĕdută tuturor în lume [...]. Ca un alt Zorobabel prea glorios, sau Ptolomeu, sub care cu bucurie filozoféză Dacia. Muse încununaţĭ apogeul virtuţilor luĭ Brâncoveanu depunêndu-i cununĭ aurite" (Bianu & Hodoş 1903: 381).

Ştefan Brâncoveanu, unul dintre fii, sub îndrumarea profesorului său de la greacă, Maiota, compune o scriere panegirică pe care i-o închină tatălui său: „Cuvânt panegiric la cel întocmai cu Apostolii Marele Constantin, compus de Ştefan Brâncoveanu şi cu evlavie afierosit blîndului său părinte şi Domn a toată Ungro-Vlahia, Domn Ioan Constantin Basarab şi pronunţat de Radu fratele său Blîndeţei sale"; „Prea bine credincĭosule şi prea blânde Domn! Intâiŭ pe lângă că cinstescĭ cu măreţie pe marele Constantin, miscĭ şi pe alţii cu aşa exemplu nobil la respectul celuĭ în tocmaĭ cu Apostoliĭ" (Bianu & Hodoş 1903: 420).

Maiota, profesor de latină şi greacă pentru beizadele şi cel mai important dintre predicatori, alcătuieşte şi el un ecomion ce ar fi fost rostit cu ocazia sărbătorii lui Brâncoveanu, panegiricuil de la Snagov (1697): „Discurs panegiric despre împĕratul încununat de Dumnedeŭ şi asemenea cu Apostoliĭ Marele Constantin, rostit în prea sfînta luĭ biserică în prea sfînta Mitropolie a Ungrovlahieĭ şi dedicat prea înaltuluĭ şi serenisimuluĭ principe şi domn a tótă Ungrovlahia Domnuluĭ Domn Ioan Constantin Basarab Voevod. Tipărit în sfînta mănăstire a Intrăreĭ în biserică din Snagov, pe când conducea cursul prea sfinteĭ Mitropoliĭ a Ungrovlahiei prea sfîntul şi de Dumnedeŭ păzitul Mitropolit domnul domn Theodosie, de către Antim ieromonahul din Ivir. În anul mânturiĭ 1697" (Bianu & Hodoş 1903: 350).

BDD-A19595 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)

Statutul de promotor de valori culturale este foarte bine subliniat de logofeţii săi, Şerban şi Radu: „Cătră acéĭa dară Măria ta, ca un adevărat şi pre legi Domnu, mult silindu-te şi nevoindŭ ori cu ce mijlocŭ de a aduce învăţătură şi ştiinţă în sufletele omeneşti, lucru ĭubit de Dumnezău şi folos de opşte, maĭ vârtos Roduluĭ nostru Rumănescu, văzându-l atâta scăzut şi lipsit de multe, şi ales den învăţătură" (Bianu & Hodoş 1903: 318).

Meritã să fie aduse în discuţie şi versurile politice care nu fac altceva decât să accentueze, după cum remarcă Barbu (2000: 13), „preamărirea voievodului Constantin Brâncoveanu prin încadrarea lui în paradigma suveranului creştin şi a bazileului bizantin, reprezentată de Sfântul Constantin cel Mare": *Mineiul lunii septembrie* („Stihuri politice 10 asupra stemeĭ pré luminatuluĭ, slavituluĭ şi blagocestivuluĭ Io. Constantin Basarabă Voevoda: „Semn straşnicŭ şi armă la războĭu pré tare/ Den cerĭu fu arătat o minune mare./ „O cruce de stéle pre/ cerĭu însemnată/Marelui Constantin H(risto)s ĭĭ arată/ „Cu slove înprejurŭ scrise râmleneşti:/ Pre toţi/ vrăjmaşiĭ tăĭ tu să-ĭ biruieşti./ „Acuma şi Corbulŭ încă o arată/ Domnuluĭ Constantinŭ într-acĭastă dată,/ „Dându-ĭ luĭ putére cu nădějde bună,/ Ca să stăpânéscă, că-ĭ de viţă bună"), Buzău, 1698 (Bianu & Hodoş 1903: 366). Trebuie avute în vedere şi prefeţele cărţilor care apăreau cu ajutorul domnului, care trebuiau să cuprindă omagieri la adresa acestuia. De exemplu, prefaţa lui Mihail Iştanovici la *Orînduiala slujbei S-lor Constantin şi Elen*a, Snagov, 1696 (Bianu & Hodoş 1903: 341), *Evanghelie*, Snagov, 1697 (Bianu & Hodoş 1903*:* 343), *Penticostar*, Buzău 1701 („ĭar după răvnéla pravoslavnicieĭ, ca un bun creştin, te asémenĭ cu marele împărat Constantin") (Bianu & Hodoş 1903: 413).

De asemenea, trebuie să îl amintim pe cel căruia i-a fost încredinţată conducerea Academiei Domneşti şi care s-a remarcat îndeosebi prin activitatea sa de profesor, Sevastos Kimenitul, de la care ne-au rămas panegiricile păstrate în manuscrisele greceşti B.A.R. 179, 557, 577.

Duţu (1989: 158) remarcă faptul că ocurenţa obsedantă a acestor laude are drept ţintă să pună în lumină trăsăturile pe care chiar Constantin Brâncoveanu vroia să le evidenţieze, şi anume asemănare lui Brâncoveanu cu basileul creştin Constantin cel Mare, „motiv recurent al culturii româneşti a timpului" ca o continuare a tradiţiei bizantine. Iulian Ştefănescu identifică trei panegirice scrise în limba română care elogiază pe împăratul bizantin: cel amintit mai sus, scris de Eftimie şi încorporat în *Învăţăturile lui Neagoe*..., altul scris în greacă de către Ştefan, fiul lui Brâncoveanu, şi tradus în română de Erbiceanu (descris mai sus), şi unul care va constitui obiectul comunicării noastre, *Panegiricul greco-român*, păstrat în manuscris la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, sub cota 766.

Prin urmare, în studiul de faţă îmi propun să aduc în discuţie aceste două texte aproape necunoscute adresate lui Constantin Brâncoveanu la sfârşitul secolului al XVII-lea, datate 1692: *Epistolă* şi *Panegiric greco-român*. Este vorba despre o scrisoare şi un panegiric scrise în greceşte de către patriarhul Gherasim Pallada al Alexandriei, urmaşul lui Chiril Lukaris, şi închinate domnului Ţării Româneşti,

BDD-A19595 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)

Constantin Brâncoveanu. Aceste texte au fost traduse în română de călugărul Athanasie, de la mănăstirea Agapia[1].

Scrisoarea începe cu titulatura patriarhului şi a destinatarului, caracteristică scrierilor encomiastice: „Gherasim, cu mila lui Dumnezeu Papa şi Patriarhul Alexandriei şi a tot Eghipetului, prea blândului şi prea înălţatului Domnu şi ighemon Ioan Constandin Băsărabă Voevod, carele cu blagocistie oblăduiaşte stăpânirea a toată Ţara Românească". Epistola este un elogiu la adresa domnului român, motivând şi panegiricul, aceasta pentru o mai bună cunoaştere a vieţii Sfântului Împărat Constantin cel Mare.

Partea centrală a panegiricului constă într-o serie de laude aduse împăratului Constantin cel Mare, prin descrierea vieţii şi faptelor lui „commentés de la manière spécifique des théologiens orienteaux de l'époque et dans lequel on combine les éléments narratifs tirés des sources historiques avec des citations et des maximes des livres sacrés (de préférence de l'Ancient Testament et des Epîtres de Paul)" (Sinigalia 1989: 28). Aşa cum reiese din descrierea lui Ghenadie (*cf.* Enăceanu 1892), prin acest panegiric Gherasim a dorit să răspândească şi să facă şi mai bine cunoscute faptele împăratului pentru combaterea idolatriei şi a ereziilor, precum şi campania sa în vederea triumfului învăţăturilor ortodoxe, a Aflării şi Înălţării Sfintei Cruci.

Postfaţa manuscrisului se dovedeşte a fi o creaţie proprie a traducătorului, Athanasie de la Agapia. Acesta aduce un elogiu Cuvântului, care nu mai este văzut prin prisma scrierilor religioase (care vizează încărcătura mistică), ci apare ca modalitate de cunoaştere a lumii, fiind acela prin care omul se distinge de celelalte creaţii ale lui Dumnezeu. Tot aici, Athanasie elogiază atitudinea patriarhului Alexandriei, mai ales încercarea acestuia de a contribui la dezvoltarea culturii româneşti.

2. Inserţii biblice în *Panegiricul greco-român* adresat lui Constantin Brâncoveanu

În continuare, voi prezenta o parte din citatele şi aluziile de sorginte biblică ce se regăsesc în paginile acestui panegiric. Aceste inserţii scripturistice provin, în mare măsură, din Vechiul Testament. Predomină citatele din Psalmii lui David, însă se regăsesc şi citate din alte cărţi biblice:

> „Doamne, ce s-au înmulţit ceia ce mă supără, mulţi s-au sculat asuprea mea" (Ps. 3:1/ f. 75^{v}, r. 22);
> „Lăudaţi-l pre el toate marginile pământului, să laude numele lui în tîmpene, şi în horă, şi în psaltire" (Ps. 150/ f. 85^{r}, r. 7);
> „Groapa au scurmat şi-au săpat pre ea şi va cădea în lacul carele l-au făcut" (Ps. 7:15/ f. 86^{r}, r. 15);
> „Aflat-am pe David, robul mieu, şi cu svîntul mieu unt l-am unsu-l pre el" (Ps. 88:20/ f. 87^{r}, r. 1);
> „În pomenire veacinică va fi direptul" (Ps. 111:6/ f. 87^{r}, r. 15);

[1] Aceste două manuscrise inedite, transcrise şi analizate, constituie obiectul de studiu al tezei noastre de doctorat.

BDD-A19595 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)

„Descoperiţi spre Domnul calea ta şi El va face şi va aduce ca lumina dreptatea ta, şi judecata ta ca miazăzi" (Ps. 36:5-6/ f. 89v, r. 18);
„Aceştia în car, şi aceştea pre cai, iar noi întru numele Domnului Dumnezăului nostru ne vom ruga" (Ps. 19:8/ f. 89v, r. 8);
„Însătat-au sufletul mieu cătră Dumnezăul cel tare şi viu" (Ps. 41:2/ f. 114r, r. 25);
„Şi va fi ca pomul ce e sădit pre lîngă ieşirile apelor, carele roada lui o va da în vreamea lui" (Ps. 1:3/ f. 123v, r. 8);
„Veselie şi cunună de bucurie, şi nume vêcinic va moşteni" (Sir. 15:6/ f. 87r, r. 16);
„Înălţimea ceriului, şi latul pămîntului, şi adîncul, şi înţelepciunea cine le va cerceta?" (Sir. 1:3/ f. 120r, r. 22);
„Frica Domnului iaste slavă, şi laudă, şi veselie, şi cunună de bucurie" (Sir. 1:10/ 123r, r. 8);
„Pentru bărbaţi ca aceştia blagosloviţi, aceştia vor întra întru svintele meale şi aceştia să vor apropia cătră masa mea ca să-mi slujască mie. Pat i-au făcut, pentru să să odihnească" (Iez. 44:15-16/ f. 87v, r. 11);
„Bucură-te, pustiia cea însătoşată, şi să să veselească pustiia şi să înflorească ca crinul" (Is. 35:1/ f. 90r, r. 10);
„Munţii şi toţi copacii cîţi sint întru ei, c-au izbăvit Dumnezău pe Iacob, şi Israil să va slăvi" (Is. 44:23/ 90r, r. 10);
„Că minunate au făcut Domnul, carele voiu să vă le spuiu, acêle greale, şi cu nevoie cugetate, carele întru tot putearnicul Dumnezău, zicea fericitului Iov" (Iov 5:9/ 118v, r.9);
„Crucea aceasta iaste copaciul cel înalt al înţelepciunii lui Dumnezău, carele îl vedea mai nainte Navuhodonosor împărat în videniia lui, sădit în mijocul pămîntului" (Dan. 4/ f. 123r, r. 12);
„Pentr-aceasta ziditoriul Dumnezău, şi pentru ca să facă şi dovedirea neîmpotrivită, au făcut lucrul acela prea desăvîrşit şi de minune auzire, taina cea mare a întrupării, împreunată din doao fiinţe ca aceastea, una de materie şi zidită, iar alta nemuritoare şi nezidită şi una ca în fire bărbătească, pentru Dumnezău, iar alta ca în fire fămeiască, pentru omenirea" (Gen. 1: 27/ f. 75r, r. 1, 19);
„.Carea pentru căci au îndrăznit de au căutat să vază focurile Sodomului s-au făcut stîlp de sare" (Gen. 19:26/ f. 116r, r. 6);
„Cu adevărat pentru biruinţa aceasta, mă îndemnu să-mi aducă aminte la Svînta Scriptură de biruinţa svîntului proroc Moisei, pre carea nici o putêre alta de uriaşă, nice loviri de sabii ascuţite n-au pierdut pre cel tare Amalic, fără numai svîntul sămnu al Crucii" (Ex. 17/ f. 85v, r.16);
„Căci că singur tu ziceai lui Moisei să să curăţască mult evreii, pînă la un soroc de zile, şi după curăţenie să să apropie de munte" (Ex. 19/ f. 115v, r. 15).

În ceea ce priveşte citatele din Noul Testament, predomină cele din epistolele lui Pavel şi din evanghelii:

„Căci că petrêcerea iaste în ceruri, dintre carele şi mîntuitoriu aşteptăm pre domnul Iisus Hristos" (Filip. 3:20/ f. 69v, r. 22);
„Căci că s-au smerit pre sine făcîndu-să ascultătoriu, pînă la moarte" (Filip. 2:8/ f. 92v, r. 8);
„Iar mie să nu-mi fie a mă lăuda fără numai în crucea Domnului Isus Hristos şi cum că cinstea lui tot în cruce era întemeiată" (Gal. 6:14/ f. 100r, r. 10);
„Pentru că roada duhului iaste dragostea, bucuriia, pacea" (Gal. 5:22/ f. 123v, r. 1);
„Căci că trestia să vêde a fi uşoară şi deşartă şi aceasta însămnează nebunie" (1 Cor. 1:18/ f. 119v, r. 21);

BDD-A19595 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)

„Pîinea cea cerească care s-au răstignit întru el, şi vinul cel curat, carele l-au călcat el singur în slinul acesta; pentru pînea aceasta zicea înţeleptul Pavel, că toţi dintr-o pîne avem parte şi pentru băutură" (1 Cor. 10:16-17/ f. 123v, r. 12);

„Pentru carea singur Dumnezău zicea: «Veniţi de mîncaţi pînea mea şi băţi vinul carele am dires voaă; şi cu veselie ca aceasta vrednică slugă să să arate dumnezăeştilor porunci»" (Mat. 26:26-27/ f. 87v, r. 8);

„Ce şi pe toată lumea din rază ca aceastea a dereptăţilor lui şi a darurilor acelui dintru dînsul duh, să o luminează, pentru să să facă şi cu acesta lucru plinitoriu poruncilor lui Hristos, care zice la Sfinta Evanghelie: «Aşa să luminează lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vază ale voastre bune fapte şi slăvească pre părintele vostru pe cel din ceriuri»" (Mat. 5:16/ 87v, r. 21);

„Şi cine va bea din apa aceasta nu va însăta în veaci" (Ioan 4:14/ f. 90r, r. 18);

„Şi dintru darul lui noi toţi am luat şi dar pentru dar" (Ioan 1:16/ f. 96r, r. 5);

„Carele au cutremurat tot pămîntul şi ş-au deşchis mormînturile ş-au despicat catapeteasma ş-au sfărîmat pietrile" (Mat. 27:51, Marc. 15:38, Luc. 23:45/ f. 116r, r. 1);

„Care lucru şi singur Dumnezău îl însămnează, zicînd: «Eu sînt Alfa şi Omega»" (Apoc. 1:8; 21:6/ f. 113v, r. 19).

Panegiristul elogiază în acest discurs viaţa lui Constantin cel Mare, argumentându-şi frazele cu citate şi maxime din Sfânta Scriptură, lucru caracteristic scrierilor de acest fel, evidenţiind faptul că pentru acea perioadă cuvântul Sfintei Scripturi reprezenta o autoritate în orice tip de scriere.

Acest panegiric apare în perioada „intensificării propagandei calvine şi a Contrareformei" (Popa & Iancovescu 2010: 118), lucru care i-a determinat pe principii români să sporească publicarea şi importul de carte, care să asigure pregătirea dogmatică necesară. Tot în această perioadă, călugării din mănăstiri desfăşoară şi ei o activitate de educare prin predici şi prin discursuri cu caracter moralizator, mai mult, patriarhii ortodocşi (Dositei al Ierusalimului, Dionisie al IV-lea al Constantinopolului), la chemarea domnilor, vin la curţile princiare româneşti, unde contribuie la crearea de texte dogmatice cu un puternic caracter polemic, menite a apăra statutul Bisericii Ortodoxe.

Având în vederea atitudinea de neîncredere faţă de patriarhii Alexandriei din veacul al XVII-lea, cauzată de mărturisile lor de natură calvină, *Panegiricul lui Gherasim* avea nevoie de o bază scripturistică complexă. Este cunoscută una dintre intenţiile lui Gherasim de a tipări la Bucureşti o lucrare de retorică (cuprinzând predici şi panegirice), cu sprijinul financiar al lui Constantin Brâncoveanu, dar proiectul nu s-a finalizat, deoarece unul din profesorii şcolii domneşti, Marc Cipriotul, s-a opus vehement, motivând că „părerile cuprinse în ea sunt greşite şi «*καὶ ἐγγίζόντες τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας μας*»" (Ionescu 1935: 28). După acest eşec, Gherasim aduce domnului român acest panegiric care abundă în citate şi perifraze din textul biblic. Mai mult, Gherasim alege pentru ornamentarea manuscrisului miniatura Sfinţilor Împăraţi Constantin şi Elena, cunoscuţi apărători ai creştinismului, combatanţi ai ereziilor prin susţinerea dogmelor creştine şi, mai ales, cunoscuţi pentru aflarea şi înălţarea Sfintei Cruci. Totodată, la nivel personal, această împletire a detaliilor istorice privind viaţa împăratului bizantin cu elemente de oratorie, cu

BDD-A19595 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)

maxime şi aluzii scripturistice conturează imaginea lui Gherasim ca bun predicator, un cleric cult: „adăpat din izvorul cel neputred al învăţăturii" (ms. 766, f. 135^{v}), aşa cum îl surprinde ieromonahul Athanasie în *Elogiul Cuvântului* care însoţeşte panegiricul.

La o primă vedere, se poate constata că în textul grecesc şi cel românesc trimiterile la textul biblic sunt semnalate pe marginea filelor cu caractere scrise cu cerneală roşie, care indică exact capitolul din Biblie. În panegiricul grec, citatele preluate cu fidelitate din Sfânta Scriptură sunt marcate prin ghilimele.

O altă problemă ce trebuie avută în vedere este sursa acestor citate din traducerea românească a panegiricului amintit, realizată de Athanasie de la Agapia. Am putea crede că acest călugăr ar fi putut apela la textele biblice deja existente în epocă: *Biblia de la Bucureşti* (1688), *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) sau *Evanghelia greco-română* (1693). Prin compararea câtorva citate din encomionul nostru cu textele biblice de mai sus, se pot observa unele discordanţe la nivel fonetic, morfologic, lexical şi, astfel, putem spune că autorul traducerii româneşti nu le-a folosit pe acestea, ci, foarte probabil, a tradus direct textul grecesc. Mai mult, semnalarea unor greşeli – un citat din *Epistola către Galateni* este notat ca fiind din *Epistola către Efeseni* în textul grecesc (f.37^{r}, r. 3, f. 100^{r}, r. 11), greşeală ce se repetă şi în partea românească –, ne-ar putea îndreptăţi să credem că Athanasie a tradus direct encomiul lui Gherasim, preluând ca atare citatele notate de acesta.

În continuare, prezentăm câteva exemple din mai multe versiuni care pot confirma acest lucru:

Filip. 3:20

MS. 766: „Căci că petrêcerea noastră iaste în ceruri, dintre carele şi mîntuitoriu aşteptăm pre domnul Iisus Hristos" (f. 69^{v}, r. 22).

NTB: „Iară a noastră viiaţă în ceriu iaste, de unde şi Mîntuitoriul aşteptăm, Domnul Iisus Hristos".

BIBL. 1688: „Pentru că a voastră petreacere în cearіuri iaste, dentru care şi Mântuitoriu aşteptăm, pre Domnul Iisus Hristos".

Mat. 5:16

MS. 766: „Aşa să luminează lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vază ale voastre bune fapte şi slăvească pre părintele vostru, pe cel din ceriuri" (f. 87^{v}, r. 25).

NTB: „Aşia să lumineaze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vază faptele voastre ceale bune şi să proslăvească pre Tatăl vostru ceal ce iaste în ceriure".

BIBL. 1688: „Aşa să lumineaze lumina voastră înaintea oamenilor, ca să vază faptele voastre ceale bune, şi vor mări pre Tatăl vostru cel dentru ceriuri".

Ioan 4:14

MS. 766: „Şi cine va bea din apa aceasta nu va însăta în veaci" (f. 90^{r}, r. 18).

NTB: „ Iară cine va bea den apa carea voiu da Eu lui, nu va însătoşa în veac, ce apa ce voiu da Eu lui, fi-va întru el izvor de apă vie, în viaţa veacilor".

BIBL. 1688: „Iară carele va bea den apa carea Eu voiu da lui, nu vă însătoşa în veac".

EV. 1693: „Iară cine va bea din apa cei voiu da Eu lui, nu va însetoşa în veac".

BDD-A19595 © 2012 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)

Ioan 1:16

MS. 766: „Şi dintru darul lui noi toţi am luat, şi dar pentru dar" (f. 96r, r. 6).
NTB: „Şi dentru împlearea Lui, noi toţi am luat, şi dar pentru darure".
BIBL. 1688: „Şi dentru plinirea Lui noi toţi am luat, şi dar pentru dar".
EV. 1693: „Şi dentru plinirea Lui noi toţi am luat şi daru pentru daru".

Am recurs la o comparaţie cu *Evanghelia greco-română* (1693), întrucât într-una dintre scrisorile către cititori din finalul textului regăsim menționat numele lui Athanasie: „Cu porunca şi cheltuialele a blagocistivului şi pre luminatului Domnu şi oblăduitoriu Ţării Rumâneşti, Ioan Costadin Băsărab Voevod, iară cu nevoinţa şi cu cea după puteare a amânduror limbilor îndereptare a prea micului întru ieromonahi, Athanasie moldoveanul". Acest lucru ar putea să ne facă să credem că este vorba de acelaşi Athanasie, autorul traducerii panegiricului lui Gherasim. Dacă traducătorul encomiului ar fi una şi aceeaşi persoană cu traducătorul Evangheliei, ar exista posibilitatea ca citatele scripturistice să corespundă. Este destul de dificil de demonstrat această ipoteză, deorece citatele din panegiric de provenienţă neotestamnetară sunt, în mare parte, parafrazate şi nu sunt foarte numeroase. Nu am putut totuşi să nu observăm că fragmentul „Şi cine va bea din apa aceasta *nu va însăta în vêci*" (Ioan, 4, 14/90r, r. 18) din Panegiric are următorul echivalent în *Evanghelia greco-română* (1693): „Iară cine va bea din apa cei voiu da Eu lui, *nu va însetoşa în veac*". În scrisoarea din final, însă, unde găsim cuvântul lui Athanasie, se află o exprimare identică cu cea din panegiric: „şi patru părţi ale lumii, cuvântăreaţă turmă adăpându-se *nu va însăta în vêci*". Totuşi, numai acest detaliu nu poate confirma faptul că Athanasie este şi traducătorul Evangheliei, lucruri care necesită o cercetare aprofundată.

Aşa cum am putut observa din cercetările efectuate până acum, textele în discuţie au constituit un punct de interes pentru istorici şi pentru teologi, ele nefiind menționate într-o istorie a literaturii româneşti vechi. O primă abordare a acestor manuscrise îi aparţine lui Ghenadie Enăceanu, Episcopul Râmnicului, el fiind cel care le descoperă 200 de ani mai târziu de la realizarea lor, în 1892. Episcopul este primul care ne oferă o descriere relativ amănunţită, prin detalii privind starea manuscrisului, ornamentația, caligrafia, provenienţa, făcând şi unele observaţii de natură lingvistică, evidențiind unele particularităţi fonetice, lexicale şi morfologice. Apoi, aceste texte sunt menționare de Iorga (1932: 10), Iorga (1914: 14) şi Iorga (1914). Îi urmează Dimitrie Ionescu (1935), care punctează toate legăturile patriarhilor Alexandriei cu Principatele. Aceste două manuscrise constituie obiectul de studiu al Violetei Barbu (2000), în demersul ei de a analiza detaliat panegiricele închinate lui Constantin Brâncoveanu.

BDD-A19595 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)

Bibliografie

A. Dicționare și instrumente de lucru

BIBL. 1688 = *Biblia ádecă Dumnezeiasca Scriptuă a ceii Vechi şi ale ceii Noao Leage*, toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înţelegerea limbii româneşti, cu porunca preabunului Domn Ioan Şărban Cantacozino Basarabă Voievod [...], Bucureşti, 1688 [ediție modernă: Institutul Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1998].

DLR = *Dicționarul limbii romîne*, serie nouă, Editura Academiei Române, București, 1965.

DGF = Anatole Bailly, *Dictionnaire grec-français*, éd. rev. par L. Séchan et P. Chantraine, Hachette, Paris, s.a.

EV. 1693 = *Evanghelia greco-română*, Bucureşti, 1693.

NTB 1648 = *Noul Testament sau Împăcarea au leagea noao a lui Isus Hristos, Domnului nostru*, izvodit cu mare socotinţă, den izvod grecescu şi slovenescu, pre limbă rumânească, cu îndemnarea şi porunca denpreună cu toată cheltuiala a măriei sale Gheorghe Racoți, craiul Ardealului, tipăritu-s-au întru a măriii sale tipografie, dentîiu noou, în Ardeal, în cetatea Belgradului... 1648 [ediție modernă: Alba Iulia, 1988].

B. Lucrări de referință

Barbu 1998: Violeta Barbu, „Locuri ale memoriei: panegiricele dedicate lui Constantin Brâncoveanu", în Violeta Barbu (ed.), *In honorem Paul Cernovodeanu*, Academia Română, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", Editura Kriterion, Bucureşti, 1998, p. 377-393.

Barbu 2000: Violeta Barbu, *Miniatura brâncovenească. Manuscrise ilustrate și ornamentate*, Editura Meridiane, Bucureşti, 2000.

Bianu & Hodoş 1903: Ioan Bianu, Nerva Hodoş, *Bibliografie românească veche: 1508-1830*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1903.

Camariano-Cioran 1971: Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și din Iași*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1971.

Erbiceanu 1905: C. Erbiceanu, *Bărbați culți greci și români*, extras din „Analele Academiei Române", seria II, tomul XXVII, Memoriile secțiunii istorice, Bucureşti, 1905.

de Cezareea 1991: Eusebiu de Cezareea, *Scrieri*, partea a II-a, *Viața lui Constantin cel Mare*, traducere şi note de Radu Alexandrescu, colecția „Părinți și Scriitori Bisericeşti", Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1991.

Duțu 1992: Constantin Duțu, *Panegiricul ca formă a predicii în trecut și astăzi*, în „Ortodoxia", anul 44 (1992), nr. 1-2, p. 97-83.

BDD-A19595 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)

Enăceanu 1892: Ghenadie Enăceanu, *Două manuscrise românești din secolul al XVII-lea*, în AARMSL, seria II, tomul XII, 1892, p. 163-200.

Ionescu 1935: Dimitrie G. Ionescu, *Relațiile Țărilor Române cu Patriarhia de Alexandria*, Imprimeria Națională, București, 1935.

Iorga 1915a: Nicolae Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Vodă Brâncoveanu și scopurile Academiei Române*, în AARMSI, seria II, tomul XXXVII (1914-1915), București, 1915, p. 161-177.

Iorga 1915b: Nicolae Iorga, *Pilda bunilor domni din trecut față de școala românească*, în AARMSI, seria II, tomul XXXVII (1914-1915), București, 1915, p. 77-83.

Iorga 1932: Nicolae Iorga, *Domnii români Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu în legătură cu patriarhii Alexandriei*, în *AARMSI*, seria III, tomul XIII, București, 1932, p. 139-148.

Mazilu 1987: Dan Horia Mazilu, *Proza oratorică în literatura română veche*, vol. 2, Editura Minerva, București, 1987.

Popa & Iancovescu 2010: Corina Popa, Ioana Iancovescu, *Mănăstirea Hurezi*, Editura Simetria, București, 2010.

Sinigalia 1989: Tereza Sinigalia, *Un manuscrit gréco-roumain enluminé datant de l'époque de Constantin Brâncoveanu*, în „Revue roumaine d'histoire de l'art", série Beaux-Arts, tome XXVI (1989), p. 27-36.

BDD-A19595 © 2012 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:25 UTC)